

आर्थिक | राजकीय | सामाजिक पड़ामोरीचा खांदोला...

शेतकरी संघटक

स्वातंत्र्याच्या कल्पना फंदावणान्याचे पादिक

₹१०

वाट आता पावसाची

शेतकरी संघटक

स्वानुग्रामिक कक्षा लंदावणा-याचे पाक्षिक

वर्ष २९ | अंक ५ | ६ जून २०१२

मूल्य : ₹ १०

संपादक

सुरेशचंद्र म्हात्रे

● कार्यकारी संपादक

श्रीकांत उमरीकर

●

सल्लागार संपादक

डॉ. मानवेंद्र काचोळे

डॉ. गिरधर पाटील

●

साहाय्यक संपादक

ज्ञानेश्वर शेलार

●

मुख्यपृष्ठावरील छायाचित्र

प्रवीण शिंदे

●

अंक मांडणी

श्रीकांत दत्तात्रय झाडे

●

वार्षिक वर्गणी : ₹ २०० केवळ

(टीप : वर्गणीदारांनी अंकांसंबंधी तत्रकार असल्यास खालील पत्त्यावर कार्यालयीन वेळेत संपर्क साधावा.)

संपर्क : कार्यकारी संपादक, पाक्षिक शेतकरी संघटक, जनशक्ती वाचक चल्लवळ, २४४-समर्थनगर, औरंगाबाद-४३१००९-३१, फोन : ०२४०-२३४१००४. ईमेल : shetkarisanghatak@gmail.com

●

● हा अंक मालक परदेशी मोहन बिहारीलाल यांच्यासाठी संपादक, मुद्रक, प्रकाशक म्हात्रे सुरेशचंद्र पी., मु.पो. आंबेठण, ता. खेड, जि. युणे ४१०५०१ यांनी उद्य एंटरप्राइजेस, ७० सी, सर्विस इंडस्ट्रीज टाऊन सेंटर, सिडको, औरंगाबाद ४३१००३ येथे छापून जनशक्ती वाचक चल्लवळ, 'पिनाक', समर्थनगर, औरंगाबाद-४३१००९-३१ येथे प्रकाशित केला. ● अंकाची प्रसिद्धी दर महिन्याच्या ६ व २१ तारखेला. ● अंकातील मतांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.

अंतरंग

■ निवेदन/आवाहन

शरद जोशी चरित्रलेखन

समन्वयक चरित्रलेखन प्रकल्प

३

■ मुद्दा

अशा या बाजार समित्या

गिरधर पाटील

४

■ आजकाल

देशहितासाठी सहकार्याचे पर्व

ज्ञानेश्वर शेलार

५

■ विचार

बोक्यांच्या तोंडी 'मनरेगा'चं लोणी!

संघटक ब्युरो

६

■ जागरण

शेतकऱ्यांचं पाणी कोणी पळवलं ?

कुठे वळवलं ?

संध्या नरे - पवार

७०

■ मिरचीचं खळं

काय हे मीडिया राव!

बाबू सोंगाड्या

७४

■ कॉमन नॉन सेन्स

दुबळे सरकार आवडे सर्वांना

सुधाकर जाधव

७५

शरद जोशी चरित्रलेखन - निवेदन व आवाहन

पुण्याहून प्रसिद्ध होणाऱ्या 'अंतर्नाद' या मासिकाचे संपादक श्री. भानू काळे यांनी शेतकरी संघटनेचे संस्थापक श्री. शरद जोशी यांचे चरित्र लिहिण्याचा प्रकल्प हाती घेतला असून शरद जोशी यांनी त्याला संमती दिली आहे. शेतकरी संघटनेच्या पाईकांना व शेतकरी संघटकच्या वाचकांना ठाऊक आहे की भानू काळे यांनी शरद जोशींच्या गोस्वार्थ त्यांच्या 'अंतर्नाद' मासिकाचा ऑक्टोबर २००९ चा अंक 'शरद जोशी विषेशांक' म्हणून प्रकाशित केला होता.

संकल्पित चरित्रलेखनाच्या दृष्टीने भानू काळे यांनी माहिती जमविण्याचे काम सुरू केले आहे. त्यासाठी ते महाराष्ट्रात आणि भारतात दौरा करून शेतकरी आंदोलनाशी संबंधित व्यक्तींच्या गाठीभेटी घेऊन त्यांच्या मुलाखतीतून माहिती जमवतील. चरित्रलेखनाचे हे काम वर्षभरात पुरे करण्याचा त्यांचा मानस असल्यामुळे शेतकरी आंदोलनाशी संबंधित सर्वच व्यक्तींना भेटेपे त्यांना शक्य होईल असे दिसत नाही. त्यामुळे, ज्यांच्याकडे शेतकरी संघटनेची आंदोलने, मेलावे, परिषदा, अधिवेशने इत्यादी संबंधी वर्तमानपत्रे, नियतकालिके यांतील कात्रणे, फोटो, शरद जोशींबोराबील पत्रव्यवहार आणि शरद जोशींच्या सानिध्यातील अविस्मरणीय आठवणी अशा प्रकारचे काही साहित्य असेल ते त्यांनी उपलब्ध करून सहकार्य करावे अशी त्यांची इच्छा व विनंती आहे.

श्री. शरद जोशींच्या चरित्रामध्ये शेतकरी संघटनेच्या आंदोलनाच्या कालावधीला अत्यंत महत्त्व आहे हे लक्षात घेऊन शेतकरी संघटनेच्या कार्यकर्त्यांनी, हितचिंतकांनी आपल्याकडे असलेले वरील प्रकारचे साहित्य

श्री. भानू काळे
संपादक 'अंतर्नाद'
सी-२, गार्डन इस्टेट,
वायरलेस कॉलनी जवळ,
औंध, पुणे - ४११००७
फोन: ०२०-२५८८३७२६
ई-मेल bhanukale@gmail.com

या पत्त्यावर टपालाने किंवा कुरियने पाठवून या चरित्रलेखनाच्या कार्यात सहकार्य करावे ही विनंती. साहित्य पाठविताना त्याच्या झेरॉक्स प्रती करून पाठवाव्यात. पुन्हा एकदा सहकार्याची विनंती.

कळावे.

आपले

स्वी देवांग
अध्यक्ष, शेतकरी संघटना

ऑड. वामनराव चटप
अध्यक्ष, स्व.भा.प.

सुरेशचंद्र म्हाने
संपादक, शेतकरी संघटक,

सौ. शैलजा देशपांडे
अध्यक्ष, महिला आघाडी,

सौ. सरोज काशीकर
अध्यक्ष, महिला आघाडी

संजय कोले
अध्यक्ष, युवा आघाडी

ऑड. दिनेश शर्मा
अध्यक्ष, युवा आघाडी

बद्रीनाथ देवकर
समन्वयक, चरित्रलेखन प्रकल्प

देशहितासाठी सहकायचे पर्व

शेतकरी संघटनेचा अण्णा हजारे व रामदेव बाबा यांना पाठिंबा

राज्यामध्ये व केंद्रामध्येही आज कुठे दोन पक्ष, कुठे पाच, तर कधी कधी अठरा-अठरा पक्षांचे एनडीए, युपीए सतेत येतात. पाच वषाईवजी दहा-दहा वर्ष सत्ता टिकवितात. परदेशातील काळ्या पैशाच्या व भ्रष्टाचाराच्या मुद्द्यावर तीन संघटना एकत्र आल्या तर त्यात या आंदोलनाची ताकदच वाढणार आहे. सत्तेसाठी एकत्र येणारे जर दीर्घकाळ गळ्यात गळा घालून सत्ता भोगू शकतात. तर देशाच्या भल्यासाठी या तिघांनी एकत्र येणे हे निश्चितच देशाला उज्ज्वल भविष्याकडे घेऊन जातील यात शंका नाही.

ज्ञानेश्वर शेलार

शेतकरी संघटना व स्वतंत्र भारत पक्षाने योगगुरु रामदेव बाबांच्या परदेशातील काळे धन परत आणण्याच्या व अण्णांच्या भ्रष्टाचारविरोधी आंदोलनाला पाठिंबा देण्याचा निर्णय जाहीर केला आहे. रामदेव बाबांबरोबर गेल्या सहा महिन्यांपासून वेळोवेळी झालेल्या चर्चेनंतर हा निर्णय घेण्यात आला आहे. अण्णांबरोबरी हीर्ख चर्चा झाल्यानंतर अण्णा-बाबा यांच्याबरोबर या लढ्यात सक्रीय उत्तरण्याचा व त्यांना पाठिंबा देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. या निर्णयानंतर बन्याच जणांच्या भूवया उंचावण्याची शक्यता आहे. शेतकरी संघटना आता सर्वांना पाठिंबा देऊन राजकारण करून झाल्यानंतर अण्णाबाबांनाही पाठिंबा द्यायला तयार झाली आहे. अण्णांच्या आणि बाबांच्या आंदोलनाला बन्याच मुद्द्यांवर विरोध असताना संघटनेने व स्वतंत्र भारत पक्षाने कशा प्रकारे पाठिंबा देण्याचा निर्णय घेतला याची उत्सुकता. तीनही संघटनांची ताकद एकत्र झाल्यानंतर होणाऱ्या परिणामांची धास्ती व त्यातून परदेशातील काळे धन परत आणेणे व भ्रष्टाचारविरोधी लढ्याला मिळालेले बळ व त्याचे परिणाम अशा दोन बाजू होऊ शकतात.

शेतकरी संघटनेने सर्वप्रथम आपला पाठिंबा जाहीर केलेला आहे तो परदेशातील काळे धन जर परत आणले तर बाबांच्या म्हणण्यानुसार संपूर्ण ग्रामीण भागामध्ये सर्वे, वीज, पाणी यांच्या सुविधा पूर्ण होऊ शकतील एवढी मोठी ती रकम असेल. जागतिक बँक व जागतिक नाणे निधीच्या अंदाजानुसार भारतातील परदेशात असलेले काळे धन चारशे लाख कोर्टीच्या आसपास असल्याचा अंदाज वर्तविला जात आहे. काळ्या धनाचा आकडा निश्चित करणे त्याच्या गुप्ततेमुळे अवघड असले तरी आज हा आकडा गृहीत धरूनही ग्रामीण भागातून वरील सुविधा देण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर पैसा उपलब्ध होणार आहे. शेतकरी संघटनेने मुळातच भारत-झंडिया अशी देशाची आर्थिक विभागणी गृहीत धरून आपल्या आर्थिक विचारांचा पाया उभा केला आहे. ग्रामीण भाग म्हणजे भारत आणि शहरी भाग म्हणजे झंडिया अशी ढोबळ विभागणी नसून शेतीचे शोषण करणारे व त्या शोषणावर धनसंपत्ती जमा करणारे अशी ही विभागणी आहे. शहरातही झोपडपट्ट्यांमध्ये राहणारे लोक हे शेती परवडत नाही म्हणून व खेड्यात जीवन जगणे दुरापास्त झाले म्हणून विस्थापित होऊन शहरात नरकमय जीवन पत्करतात तोही भारताचाच एक भाग आहे. शहरांच्या वळचणीला गेले तरी केवळ पोंट भरण्याची शाश्वती या पलीकडे झोपडपट्ट्यांमधील लोकांना फारशा सुविधा कधीही मिळालेल्या नाहीत. हाच विचार शेतकरी संघटनेने ३०-३५ वर्षांपूर्वी मांडला. ही विभागणी

मोठीत काढून सगळीकडे किमान सर्वे, वीज, पाणी, शिक्षण आणि आरोग्य सेवा खेड्यापाड्यापर्यंत पोहोचवाव्यात एवढेच सरकारचे काम आहे. त्या ऐवजी सरकार शेतीमालाचे भाव पाडण्याचं पडयंत्र मुंबई-दिल्लीत बसून करते. शेतीच्या शोषणातूनच काळा-पैसा तयार होतो. हाच पैसा कोठे ठेवावा असा प्रश्न जेव्हा निर्माण होतो आणि तो जर भरमसाठ असेल तर अधिकच मोठी भ्रांत. यासाठी शोधून काढलेला मार्ग म्हणजे हा पैसा स्विल्डर्लंड आणि इतर देशांतील बँकांमध्ये ठेवणे. या काळ्या पैशाचा प्रश्नच सध्या ऐरेणीवर आला आहे. शेतकरी संघटनेने जे लुटीचे अर्थशास्त्र मांडले, त्यानुसार हा काळा पैसा म्हणजे दुसरा-तिसरा कोणाचाही नसून ही भारतातून झंडियावाल्यांनी केलेली लूट आहे. शेतकरी संघटनेने केलेल्या आंदोलनांमुळे दोन वर्षांपूर्वी सरकारने ७५,००० कोर्टीची कर्जमाफी दिली. अजूनही जवळजवळ तेवढेच कर्ज आणि वीजबिलाची थकवाकी शेतकऱ्यांवर बाकी आहे. गेल्या दोन वर्षांत त्यांमध्ये आणखी वाढ झाली आहे. अनेक उपाययोजना करूनही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे सत्र थांबत नाही. परदेशातून जर काळा पैसा परत आणला, तर शेतकऱ्यांची संपूर्ण कर्जमुक्ती आणि वीजबिल माफीही होऊ शकेल. आमचाच लुटलेला पैसा आम्ही मागतो आहोत. शेतकरी संघटनेने आणि स्वतंत्र भारत पक्षाने याच मुद्द्यांवर परदेशातील काळा पैसा परत आणण्याच्या रामदेव बाबांच्या आंदोलनाला पाठिंबा दिला आहे.

शेतकऱ्यांना नवीन तंत्रज्ञान मिळून नये यासाठी सरकार जैव शेती, पर्यावरण संरक्षण इत्यादीच्या माध्यमांतून मोठ्या प्रमाणावर पैसे ओतून सतत प्रयत्न करीत आहे. याचाच भाग म्हणून शेतीमध्ये कोणतेही नवीन तंत्रज्ञान येण्यासाठी किमान ५० वर्ष लागतात. त्यासाठीही प्रदीर्घ लढाई लढावी लागते. बी.टी. कॉटन हे त्याचे उत्तम उदाहरण आहे. सध्या ही बी.टी. वांग्याला विरोध करून ते येऊन नये यासाठी मोठे प्रयत्न पर्यावरणवादी व सरकार मिळून करीत आहेत. शेतकऱ्यांची एवढीच अपेक्षा आहे, इतर सर्वांना जर जगत उपलब्ध असलेले कोणतेही तंत्रज्ञान उपलब्ध होऊ शकते. सरकारच त्यासाठी पुढाकार घेते. कॉम्प्युटर, मोबाईल, मोटारी, टेलिविजन यांचे नवीन नवीन मॉडेल आणि सुधारित तंत्रज्ञान दररोज बाजारात उपलब्ध होत आहेत. शेतीमध्ये मात्र तंत्रज्ञान येत नाही. त्याला अडथळे आणले जातात. हे तंत्रज्ञान यावे अशी मागणी शेतकरी संघटनेने दीर्घ काळापासून केलेली आहे. अण्णांचा आणि बाबांचाही त्याला पाठिंबा आहे आणि म्हणूनच या मुद्द्यांवर तिघांनीही एकत्र लढण्याचे ठरले आहे.

अणांच्या सक्षम जनलोकपाल विधेयकाला शेतकरी संघटनेने व स्वतंत्र भारत पक्षाने फारसा पाठिंबा दिलेला नव्हता. सध्याचा अस्तित्वात असलेला १९८४चा भ्रष्टाचारविरोधी कायदा आणि इतर अनेक असे कायदे देशात अस्तित्वात आहेत, की ज्यांच्यामुळे भ्रष्टाचाराला सहजासहजी आला बसू शकतो. या कायद्यांमुळे ए. राजा, कनिमोळी, सुरेश कलमाडी, तेलगी इत्यादीना तुरुंगाची हवा खावी लागली. आदर्श घोटाळ्यात चव्हाणांचे मुख्यमंत्री पद गेले. तरीही अणांनी सक्षम जनलोकपाल विधेयकासाठी चालवलेला लढा हा काही एकदमच अनाठायी आहे, असे नाही. तलाठ्यापासून ते केंद्रीय सचिवाचा समावेश असेल असे सक्षम जनलोकपाल विधेयक असावे याला शेतकरी संघटनेने व स्वतंत्र भारत पक्षाने पाठिंबा दिला आहे. पंतप्रधान, सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश, सीबीआय इत्यादी लोकपालाच्या कक्षीत असाव्यात की नसाव्यात हाच वादाचा मुद्दा आहे. अणांचा त्यासाठी आग्रह आहे. सध्याची परिस्थिती बघता पंतप्रधानांवरतीसुळा भ्रष्टाचाराचे नसले तरी भ्रष्टाचान्यांना पाठिशी घालणे किंवा त्यांना रान मोकळे सोडणे असे आरोप होऊ लागले आहेत. कायदे अधिक कडक इग्लूलास फार काही वावरे होणार नाही. प्रश्न एवढाच आहे की, या सर्व व्यवस्थेवर अंकुश ठेवणारी अशी जी नवीन व्यवस्था म्हणजे लोकपाल आणले जाईल तेच भ्रष्टाचाराचे मूळ ना ठरो अशी शंका येऊ शकते. शेतकरी संघटनेने अगदी सुरुवातीपासून याचा मूळातून विचार केलेला आहे. स्वतंत्र भारत पक्षाच्या जाहीरनाम्यामध्येही त्याचा उल्लेख करण्यात आलेला आहे आणि तो म्हणजे- लोकपालासारखे आणखी एखादे पहारेकरी नेमण्यापेक्षा समाजवादी अर्थव्यवस्था मूळातून उखडून टाकणे यावर संघटनेचा भर आहे. याच विचाराने संघटनेने खासगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरणाला पाठिंबा दिला. सरकार हेच मूळात एक पहारेकरी आहे, त्याने आपले काम चांगले केले नाही, तर ते जनेतेला उत्तरदायी आहे, त्यावर

आणखी एखादा पहारेकरी नेमल्याने काहीही होणार नाही. सरकारने फक्त बाब्य आक्रमण, अंतर्गत बंडाळी व नैसर्गिक आपत्तीच्या वेळी लोकांच्या जीवीत विताचे रक्षण करणे एकदेच काम करावे. १९९६ साली या साठी सरकारची काटछाट करावी, या हेतूने ‘क्यू’ आंदोलन सुरु केले होते. सरकारमध्ये जेवढी नोकरशाही जास्त असेल आणि त्यांना जेवढे जास्तीत जास्त अधिकार असतील तेवढा भ्रष्टाचार माजेल. काळे धन तथार होईल. करीत कर्मी सरकार यावर शेतकरी संघटनेचा व स्वतंत्र भारत पक्षाचा पूर्ण विश्वास आहे आणि तेच त्यांचे धोरण आहे. अशा वेळी तात्पुरता उपाय म्हणून अणांच्या भ्रष्टाचारविरोधी आंदोलनाला पाठिंबा देण्यात असंयुक्त असे काहीही नाही. लोकांना सरल सरल एखाद्या व्यक्ती किंवा संस्थेवर हळ्या केलेले अधिक भावते. शत्रू प्रत्यक्ष समोर आहे जसा अणांच्या आंदोलनात भ्रष्टाचारात गुंतलेले कोणीही असो. तलाठी, ग्रामसेवक किंवा पंतप्रधान हे स्पष्टपणे दिसते. लोकांचा पाठिंबाही मिळतो त्यामुळे व्यवस्थेत फार मोठा बदल होणार नाही हे जरी खरे असले तरीही समाजवादाच्या विरोधातील आंदोलन लोकांना अमूर्त स्वरूपाचे वाटते. कुणाशी लढावे, शत्रू कोण? हे प्रत्यक्ष व्यक्तिच्या किंवा संस्थेच्या स्वरूपात दिसत नाही ते एकूणच राजकीय किंवा आर्थिक अमूर्त स्वरूपामध्ये दिसते. लढाईच्या वेळी लोकांना स्वातंत्र्य लढ्यामध्ये जसे इंग्रज समोर होते अशा पद्धतीचे कोणीतरी दोन हात करण्यासाठी समोर पाहिजे असते. भ्रष्टाचार विरोधी आंदोलनाने सध्या तरी खासदार, आमदार, मंत्री, अधिकारी नसता सरकार अशा स्वरूपात कोणीतरी समोर दिसत असल्यामुळे लढ्याची लोकांची ऊर्मी जागृत झाली आहे. संघटनेने समाजवाद उखडून टाकण्याच्या निर्णयिक आंदोलनाची पहिली पायरी म्हणून मूळत: आपल्या अर्थवादी चळवळीला चालना देण्यासाठी बाबांच्या परदेशातील काळा पैसा परत आणण्याच्या व अणांच्या भ्रष्टाचारविरोधी आंदोलनाला पाठिंबा जाहीर केला आहे.

रामदेव बाबांच्या आंदोलनात काळा पैसा तयार होतो तो मूळातच जमीन खरेदी-विक्रीचे व्यवहार सरकारमधील मोठ्या खरेदी विक्रीतील दलाली, कर चुकविणे, अवैथ खाणकाम, अंमली पदार्थाचा व्यापार, राजकारण, इत्यार्दीतून होतो असे मानले आहे आणि ते खरेही आहे. थोडा पैसा किंवा थोडी ओळखापाळख असेल तर तुम्ही या देशात काहीही करू शकता. तुम्ही केवळ सामान्य नागरिक असाल, तुमच्याकडे पैसे नसतील, तुमची लाच देण्याची इच्छा नसेल, तुमच्या मनात कायद्याची भीती असेल, नीतीची चाढ असेल, न्याय व्यवस्थेबद्दल सन्मानाची भावना असेल तर काहीही करू शकत नाहीत. यापैकी जर तुमच्या मनात काहीच नसेल तर मात्र तुम्ही राजकारणात यशस्वी होऊ शकता. उच्च पदावर पोहोचू शकता. गडांज संपत्ती मिळवू शकता. अशी उघड उघड परिस्थिती देशमध्ये तयार झालेली आहे. या सर्वांवर नियंत्रण ठेवण्याचे कामच सरकारला करायचे असते; परंतु आजकाल जर काही काळेबरे करायचे असेल, तर एकत्र स्वतः सरकारमधील लोकप्रतिनिधी, मंत्री, सरकारी नोकर किंवा कुणाचे तरी मध्यस्थ दलाल होऊन काहीही करता येते. नसता साधे रेशन कार्ड काढणे किंवा वाहन परवाना काढणे हेसुळ्या तुमच्या आवाक्याबाहेरस्ये काम आहे आणि ते करायचेच असेल तर थोडीफार चिरीमिरी दिल्याशिवाय ही साधी साधी कामेही होऊ शकत नाहीत. हा सामान्य नागरिकांचा अनुभव आहे. त्यात ते वर्षानुवर्षे भरडले जात आहेत. त्या चिंडीतूनच लोक अण्णा आणि बाबांना पाठिंबा देत आहेत.

बाबांचा स्वदेशीचा आग्रह आणि शेतकरी संघटना व स्वतंत्र भारत पक्षाची जागतिकीकरणाला खुला पाठिंबा यांचे सूत्र कसे जमणार हा प्रश्न कुणाच्याही मनात उपस्थित होऊ शकतो. आपल्या देशात इतर देशांना विकावे असे सध्यातरी काहीही नाही. आमची संस्कृती खूप उच्च आहे. पाच हजार वर्षांपूर्वीची जुनी आहे. एकत्रित कुटुंब पळती ही आमच्या समाजाला उच्चनैतिक पातळीवर नेण्यासाठी कारणीभूत ठरली आहे. देशात विविधतेत एकता आहे अशा अनेक गोष्टी आपण सांगू शकतो. पण या गोष्टी बाहेरस्या जगात विकू शकतो का? त्यांचे काही ब्रॅड नेम तयार करू शकतो का? त्यातून काही परदेशी चलन मिळणार आहे का? त्याचे पेटेंट घेता येईल का? असे प्रश्न या गप्पा मारणाऱ्यांनी स्वतःला विचारावेत. या आपल्या पुरस्त्याच आणण करायच्या गोष्टी आहेत. त्यामुळे ना भारत देश महासत्ता होणार आहे, ना देशाची गरिबी हटणार आहे. या उलट समदेव बाबांनी योगासने व वेगवेगळे उत्पादने देशातच नव्हे तर परदेशातही पाठिली आहेत. विक्री केली जात

आहेत. योगाला जागतिक पातळीवर आणि सर्वसामान्यांपर्यंत नेण्याचे काम त्यांनी केले आहे. तशा अर्थाने रामदेवबाबांनी जागतिकीकरण केलेले आहे. त्यांच्या म्हणण्यानुसार ज्या गोष्टी आपणच उत्पादित करू शकतो. त्या तरी किमान आपल्या वापराव्यात असा घेता येईल. आपण जर बाहेरस्या देशात काही विकावार असू तर बाहेरस्या देशातील लोकांना आपण अडवू शकणार नाहीत. शेवटी जागतिक स्तरावर काही घ्यावे, काही घ्यावे हीच व्यापारनीती चालू शकते. बाबांनी देशाला काहीच विकता येत नसताना काही ना काही देशाबाहेर नेण्याचे मोठे काम केले आहे. एका अर्थाने देशाला जागतिकीकरणात सामील होण्याची संधीच त्यांनी दिली आहे. त्यामुळे या मुद्यावर शक्य असेल तिथे स्वदेशीचा वापर करून इतर देशांनाही आपला माल विकणे आणि त्यांचा घेणे यात काहीही वावगे नाही.

शेतकऱ्यांच्या बळजबरीच्या भूसंपादनाचे नवीन विधेयक येऊन व त्यातील कित्येक तरतुदी या शेतकऱ्यांच्या हिताच्या असूनही जेथे जेथे भूसंपादनाची गरज पडते, तेथे तेथे वाद होणे थांबलेले नाही. अणांनी यावर भूसंपादन करताना किमान ८०% लोकांचा ग्रामसभेत होकार आल्याशिवाय घाऊक भूसंपादन होऊ नये असे म्हटले होते. नवीन भूसंपादन कायद्यात ते मान्य करण्यात आलेले आहे. जिथे थोड्याफार प्रमाणात भूसंपादन करायचे असेल तेथे शेतकऱ्यांनाच अशा प्रकारची आकर्षक किंमत मिळाली पाहिजे, की ते स्वतःहून जमीन देण्यात तयार झाले पाहिजेत. जगभर विकास योजनांसाठी हीच नीती वापरली जाते. शेतकरी संघटनेने १९८० सालापासून भूसंपादन कायद्यात बदल करावा, ब्रिटिशकालीन १८९४ चा कायदा बदलण्यात यावा अशी मागणी केलेली होती. नवीन विधेयकात यातील बन्याचशा तरतुदी करण्यात आलेल्या असल्या तरी मुळातच जमीन अधिग्रहण कायद्याला घटनेच्या नवव्या परिशिष्टामध्ये टाकून इंदिस गांधींच्या काळात जे संरक्षण देण्यात आले आणि शेतकऱ्यांना निव्वळ सरकारी जमीनीवरील सालदार किंवा कुळवाडी ठरविण्यात आले. याला संघटनेने सतत विरोध केला आहे. आंदोलने केली आहेत. हा कायदा नवव्या परिशिष्टातून काढून टाकण्यात यावा ही मागणी मात्र अद्याप पूर्ण झालेली नाही. ती मागणी पूर्ण झाल्याशिवाय शेतकऱ्यांचा शेतीवरील मालकी हक्क प्रस्थापित होणार नाही. अणांनी आणि बाबांनी व्यवस्था बदलासाठी हाक दिलेली आहे. यामध्ये अशाच प्रकारच्या कायद्यांचाही समावेश आहे. न्यायव्यवस्था, जमीन अधिग्रहण कायदे हे तर आहेतच; परंतु स्वतंत्र भारत पक्षाने १९९३ साली आपल्या स्थापनेच्या वेळी जो जाहीसनामा प्रसारित केला त्यातच निवडूनक कायद्यामध्ये सुधारणा करण्याची मागणी केली. तीच हाक आज अणाही देत आहेत. अणां-बाबांबरोबर जाण्यामध्ये आज तरी कुठलाही वाद दिसत नाही. जे वादाचे मुद्दे असतील ते बाजूला ठेवून परदेशातील काळा पैसा परत आणणे, भ्रष्टाचार मिटवणे व व्यवस्था परिवर्तन यांसाठी या तीनही शक्ती आज एकत्र येत आहेत.

राज्यामध्ये व केंद्रामध्येही आज कुठे दोन पक्ष, कुठे पाच, तर कधी कधी अठरा-अठरा पक्षांचे एनडीए, युपीए सत्तेत येतात. पाच वर्षांपैरवजी दहा-दहा वर्ष सत्ता टिकवितात. परदेशातील काळ्या पैशाच्या व भ्रष्टाचाराच्या मुद्यावर तीन संघटना एकत्र आल्या तर त्यात या आंदोलनाची ताकदच वाढणार आहे. सत्तेसाठी एकत्र येणारे जर दीर्घकाळ गळ्यात गळा घालून सत्ता भोगू शकतात. तर देशाच्या भल्यासाठी या तिघांनी एकत्र येणे हे निश्चितच देशाला उज्ज्वल भविष्याकडे घेऊन जातील यात शंका नाही.

ज्ञानेश्वर शेलर
मो. ९२२६७९७०१८

■■

बोक्यांट्या तोंडी ‘मनरेगा’चं लोणी!

संघटक ब्युरो

जिंतेंद्रकुमार शुक्ल हे नाव आहे रायबरेलीत राहणाऱ्या एका सदगृहस्थांचं. रायबरेली हा सोनिया गांधींचा मतदार संघ. ४३ वर्षांचे हे गृहस्थ स्वतः स काँग्रेसी म्हणवतात. त्यांच्या मालकीच्या चार वीटभट्ट्या आहेत, एक पेट्रोल पंप, एक कोल्ड स्टोअरेज, आयशर ट्रॅक्टरची एजन्सी, मालकीच्या अनेक कार्स आणि रायबरेलीत एक पॉश बंगला. यांची आणखी एक ओळख आहे. याच रायबरेलीतल्या लालगंज ब्लॉकमध्ये जिगासो या गावच्या ‘मनरेगा’खाली काम करणाऱ्या मजुरांच्या यादीत या ‘गरीब, वेरोजगार मजुरांचं’ यादीत नाव आहे. त्यांच्या जॉबकार्ड क्रं. आहे यूपी-३३-०१३-०१७-००४/२७४. या मजूर असलेल्या सज्जन गरीब माणसाच्या गाडीचा ड्रायब्रहर या जिगासो गावचा सरपंच आहे. हा ‘मजूर’ सदगृहस्थ राहतो मात्र रायबरेलीमध्ये आणि फिरतो कासमध्ये. हत्यारबंद सुरक्षा कर्मीच्या संरक्षणात. २०११-१२ या वर्षात या देशातील केवळ ३.०८% जॉबकार्ड धारकांनाच केवळ वर्षातून १०० दिवसांमध्ये हमी काम मिळाले आणि या ३.०८ टक्क्यांतच जिंतेंद्र कुमार शुक्लासारखे ‘गरीब’ मजूर आहेत. ‘मनरेगा’ परिवारपैकी एकाही परिवाराला वेरोजगार भत्ता मिळाला नाही!

या उदाहरणाच्या दुसऱ्या टोकाला याच जिल्हातील डलमाऊ ब्लॉकमध्ये असलेल्या दिना का पुरवा या गावातल्या दोन म्हातांच्यांचे कुटुंब आहे. एक आहे महावीर आणि दुसरा आहे मंगल. दोघांचं वय आहे ८० च्या वर. त्यांच्या शेरीर अन् चेहन्याकडे पाहिलं की कलत भूकमरी आणि गरिबी तर यांच्या रक्तातूनच वाहते आहे आणि बेकारीच्या वाळवीत तर यांचं शेरीरच पोखरून टाकलं आहे आणि तरीही इंग्रजांच्या काळापासूनच सोकावलेल्या नोकरशाहीमुळे या म्हातांच्यांना आणखीही जॉबकार्ड मिळालेलं नाही. गेल्या सहा वर्षांपासून ते यासाठी धडपडत असताना देखील. मनरेगाच्या नियमाप्रमाणे घरच्या कर्त्यालाच जॉबकार्ड मिळालं नाही तर ते कुटुंबातल्या सदस्यांना ही मिळत नाही. मंगलची झोपटी तर पार पडायला झाली आहे आणि त्याची दोन्ही मुलं जवळपासच्या गावी जी मिळेल जशी मिळेल तशी मजुरी करून कसं बसं पोट भरताहेत. इकडे चार मे रोजी ग्रामीण विकास मंत्री जयराम स्मेश यांनी मनरेगाखाली आणखी तीस कामांचं उद्घाटन केलं तर तिकडे मंगल म्हणतो मी दरवर्षी जॉबकार्डसाठी अर्ज करतोच आहे; पण काही होतच नाही. मला तर वातां या पोटाच्या भुकेतून माझी सुटका मरणच करेल! आणि दुसरा म्हातारा त्याच्या हातभर जमिनीवर कशीबशी गुजराण करतो आहे सर्वांत विशेष म्हणजे जिथे सर्वांत उत्तम तन्हेने रोजगार हमी योजना राबवली जाते असं म्हटल्या जातं त्या रायबरेलीत ही अशी अवस्था आहे, म्हणजे केवळ चार टक्के!

याला अंधेर नगरी म्हणायचं नाही तर काय? हां, मात्र या अंधेरनगरीत मलाई खायला मिळते ती नोकरशाहीला. या अंधेरनगरीच्या घेरात सारा भारत कसा आला आहे हे पाहण्याआधी या ‘मनरेगा’साठी पैसा येतो कुटून आणि

जातो कसा, कुठे हे पाहणं ठीक राहील. शेवटच्या टप्प्यावर या योजनेतला पैसा त्या त्या कामासाठी गावातील सरपंच आणि ग्राम सचिव या दोघांच्या संयुक्त खात्यावर जमा होतो. केल्या कामाचा पैसा त्या त्या मजुरांच्या बँक खात्यात जमा होतो. या योजनेचा बोन्चा कसा वाजतो याचे उत्तम उदाहरण उत्तरप्रदेश मधल्या ललितपूरमध्ये पाहायला मिळत. इथल्या जिल्हाधिकाऱ्यांनी शंभर करोड रुपयांच्या घोटाळ्याबद्दल योजना अधिकारी सरपंच, सचिव, बीडीओ आणि इतर अनेक लोकांविरुद्ध खटले दाखल केले आहेत.

‘मनरेगा’च्या कामातील पैसाच मूळातून वाटप होतं ते असं. पैसा येतो तो केंद्र सरकारकडून. तिथून तो जातो राज्या राज्यात, तिथून जिल्ह्या जिल्हातील जिल्हाधिकाऱ्यांच्या कार्यालयात. तिथून ब्लॉकमध्ये आंशेवटी ग्रामपंचायतीत. कामाला सुरुवात होते ती ग्रामपंचायत कामाचा ठाराव घेते आणि ब्लॉकला पाठवते तिथपासून. तिथे कामाला मंजुरी मिळते. अनेक प्रकरणात सार्वजनिक बांधकाम खाते, सिंचन विभाग, लघुसिंचन विभाग किंवा अन्य विभागांतूनही प्रस्ताव पाठवले जातात. म्हणजे च जिल्हापासून गावपातळीपर्यंत जिल्हाधिकारी, बीडीओ, योजना अधिकारी, सरपंच आणि ग्राम सचिव या चाळण्यातून पैसा जातो आणि सार्वजनिक बांधकाम खात्याकडून काम होत असेल तर मग विचारातलाच नको. गरिबांसाठीच्या पैसांसाठीचं लोणी, खात्यातले अभियंते आणि अधिकारी, कर्मचारीच खाऊन जातात. सर्वांत खालच्या पातळीवर या भ्रष्टाचाराची सुरुवात ही गावपातळीवर होते आणि वरवर ही अधिकाऱ्यांच्या दर्जप्रमाणे वाढतच जाते.

पैसे पचविण्यात काही अडचण येऊ नये म्हणून सरपंच त्यांच्या पाठीसारख्यांना आणि विश्वासातल्या माणसांनाच जॉबकार्ड मिळेल याची काळजी घेतात. पुढे हे लोक प्रत्यक्ष काम तर करत नाहीत; पण त्यांच्या कामाची नोंद रजिस्टरात मात्र केली जाते. रायबरेलीचे एक स्वातंत्र्य सैनिक श्री. बच्चुलाल शुक्ला यांच्या म्हणण्याप्रमाणे ‘मनरेगा’ म्हणजे गावागावापर्यंत पोहोचलेलं भ्रष्टाचाराचं विकेंद्रीकरण आहे. कदाचित यामुळे यांतीचे प्रणव मुखर्जी यांनी मनरेगाचं बजेट ४० हजार कर्गेडवरून ३३ हजार कर्गेडवर आणलं असावं.

एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर होत असलेल्या भ्रष्टाचारामुळे या योजनेत काही दोष आहेत का या प्रश्नावर ग्रामीण विकास मंत्री प्रदीप जैन म्हणतात, ‘काही भ्रष्टाचारी प्रकरणांमुळे मुळातच ही योजना दोषी ठरवण इष्ट नाही. अनेक भ्रष्टाचाराची प्रकरणं तर मी स्वतःच उघडकीस आणली आहेत. शिवाय या योजनेखाली काम मागणारालाच काम दिलं जातं. आता काम मागायलाच माणसं कमी येत असतील तर त्याचा अर्थ हा की त्यांना कुठं तरी इतरत्र काम मिळत असलं पाहिजे. त्याही पलीकडे बेकारी भत्ताही उपलब्ध असतोच की!’ मात्र भाजपाचे एक वरिष्ठ नेता श्री. यशवंत सिन्हा यांना हे मान्य नाही. ते म्हणतात, ‘ही एक फार वाईट पळक्तीने तयार केलेली योजना आहे. गडबडीत

जिल्ह्याचे नाव	जॉब कार्ड	किंती लोकांना काम	टक्रेवारी
सहरसा- बिहार	२,९६,८११	००६९	०.०२%
नारायणपूर-छत्तीसगढ	०,२९,८१८	०५३७	२.४६%
रेवाडी-हरयाणा	३,३८,०६२	१००७	०.२८%
श्रीगंगानगर-राजस्थान	१,०७,९३२	०७०३	०.६५%
दतिया-मध्यप्रदेश	०,८७,८४९	०२६२	०.२९%
पठाणकोट-पंजाब	०,९५,८६७	००११	०.०४%
गौतम बुद्ध नगर- उ.प्र.	०,२७,२०४	०००१	०.००३%
झंडप्रयाग-उत्तराखण्ड	०,४३,५९९	०१२४	०.२८%
	१२,२५,८३,५४६	३७७६४२१	३.०८%

*वर्ष २०११-१२ या वर्षात ज्यांना रोजगार मिळाला ती कुटुंबे

काही तरी योजना बनवून सरकार पैसे वाटत गेलं आणि आता सारी योजनाच हाता बाहेर गेली आहे. आता १०० दिवसांचा रोजगार तर कुठेच दिसत नाही. राहता राहिला प्रश्न बेकारी भत्याचा. ज्याच्या हातात दातावर मारायलाही दमडी नाही तो काय कोर्टात जाऊन केस लढणार! त्यांच्या या म्हणण्यात मात्र तथ्य दिसतं. मनरेगाच्या वेबसाईटवर हे स्पष्ट दिसतं की २०११-१२ या एका वर्षात २५,४८,४८० दिवसांचा बेकारी भत्ता सरकार देणं लागत; पण तो द्यायल सरकारकडे पैसा नाही. राहील कसा? भ्रष्टाचारातच आंकंठ बुडालेल्या या योजना बघा :

रायबरेलीच्या महाराज गंज या ब्लॉकमधील घुरैना ग्रामपंचायतमध्ये ८० फूट लांब आणि ७० फूट रुंद तलाव बनवण्याची एक योजना तयार करण्यात आली. त्याला ९/१० लाख रुपये मंजूर करण्यात आले. त्या पैकी ५.२८ लाख रुपये खर्चही झाले; पण तलावाच्या जागी केवळ एक खड्डा खोदण्यात आलेला आहे. या संदर्भात तेव्हाचे सरपंच प्रमोदकुमार मूग गिळून आहेत. असाच प्रकार गौरा ब्लॉकमधील गौरा खसपरी आणि डलमाऊ ब्लॉकमधील दीना का पुरवा येथील तलावाचाही आहे. रायबरेलीतील विकास भवनाचे ज्येष्ठ अधिकारी हे मान्य करतात की पूर्ण रायबरेली जिल्ह्यातील ३०० हून अधिक गावांतील मनरेगा योजनेतील तलावाबाबतही असाच भ्रष्टाचार झाला आहे. गेल्या पाच वर्षात १०० करोड रुपयांहूनी अधिक रकमेचा भ्रष्टाचार उघडकीस आला आहे. मनरेगा योजनेतून निर्माण झालेल्या भ्रष्टाचाराबद्दल योजना आयोगाचे एक सदस्य मिहिर शाह म्हणतात, 'या आरोपाला नाकासता येणार नसेल तरी खटले दाखल करून अशा प्रकाराना रोखणेही अवघडच आहे. यासाठी लोकांत जागरूकता आणणं आवश्यक आहे.''

बंगं या भ्रष्टाचारात केवळ सरपंच आणि ग्राम सचिवच आहेत असं नाही. तर त्यांच्या जोडीला जिल्ह्यातील जवळ जवळ २५० कनिष्ठ अभियंते यांचेही हात बरबटलेले आहेत. हे इंजिनिअर तर अशा योजनांचे फलक तयार करून त्यांच्याच कार्यालयाला विकताहेत.

लक्ष्मी शंकर यादव हे असेच एक ज्युनिअर इंजिनिअर आहेत आणि ते डलमड ब्लॉकमध्ये कार्यरत आहेत. शहरातील मुख्य बाजार राणा नगरमध्ये कार्यरत आहेत. शहरातील मुख्य बाजार राणानगरमध्ये त्यांची स्वतःची 'लक्ष्मी इंजिनिअरिंग वर्क्स' नावाचं लोखंडी सामान बनवण्याचं दुकान आहे. त्या दुकानाला भेट दिली असता पत्रकारांना अनेक जुन्या योजनांचे लोखंडी फलक तिथे पडलेले दिसले. वास्तवात हे फलक त्या त्या ठिकाणच्या योजनांच्या

ठिकाणी असायला हवे होते. त्यांच्यावर आरोप आहे की ते १५०० रुपयांचा एक लोखंडी फलक ३००० रुपयांत विक्री करतात आणि वर म्हणतात, 'हे असं करणं चूक असेल तर बंद करू की हा व्यवहार.'

रायबरेली या 'खास' मतदार संघाकडून आता जरा देशातील सर्वांत मागास असलेल्या बस्तरमधील परिस्थितीचं अवलोकन करून्यात. या जिल्ह्यात तर भ्रष्टाचारानं कलस गाठला आहे. २०११-१२ या एका वर्षात केवळ दोन टक्के कुटुंबांना १०० दिवसांचा रोजगार मिळाला आहे. बस्तरमधल्या दरभा ब्लॉकची अवस्था तर सर्वांत वाईट आहे. या ब्लॉकमधील माडिया या आदिवासी जमातीची लोकसंख्या ८ हजारांवर आहे. या ब्लॉकमधील पखनार या गावी तर भयानक शांतता पसरली आहे. इथल्या लोकांसाठी तर 'मनरेगा' खालचं कामच जीवनदायी होतं आणि तेच तर आता पूर्णपणे बंद आहे. या गावची सहतो - वय वर्ष २५ सांगते की गावातल्या ५० माणसांसोबत तिने एका सडकेचं वीस दिवस काम केलं होतं तीन वर्षांमधीली. त्या कामाच मजुरी तिला आतापावेतो मिळाली नाही. तेव्हापासून या लोकांनी 'मनरेगा'चं कामच सोडलंय. गावचा २८ वर्षांचा एक युवक वामन हा तर गावीच पसरलेला नाही. त्याची बायको 'मोटली' सांगते की त्याचा काही पत्ताच नाही. त्याच्या बापाची शेती पाहायला तर आता कुणीच नाही. त्याच गावातली जवळपास ५० माणसं मजुरीच्या शोधात आंश्र प्रदेशातील लक्ष्मीपुरम, भद्राचलम, विजयवाडा, हैदराबाद आणि इतर शहरांत गेलेले आहेत. त्याच गावचे सरपंच सुकलुराम मरकम यांच्या म्हणण्याप्रमाणे तर केवळ मजुरी दिली गेली नाही, एवढचं नाही तर केल्या कामाच मजोमापही बोर्डर केलेलं नाही. त्याच ब्लॉकमधल्या मामडापाल या गावातील लिंबू आदिवासींचं कुटुंब दहा माणसांचं आहे आणि गेल्या सहा वर्षांत त्यांना केवळ तीस दिवसांचं काम मिळालं आहे.

खरे तर असे आहे की, बस्तरमध्ये मनरेगाच्या कामावर ठिकठिकाणी मजुरीऐवजी मशीनी काम करताना दिसतात आणि याच वर्षी २ फ्रेंच्वारी रोजी 'अशा' या मनरेगाच्या यशस्वीतेबद्दल सोनिया गांधींनी पंतप्रधान मनमोहनसिंगांची पाठ थोपटली मनरेगाच्या संमेलनप्रसंगी. या प्रसंगी त्या म्हणाल्या, 'मनरेगाच्या कामी भ्रष्टाचार म्हणजे फार मोठा अपराध आहे. काऱण ही योजना राष्ट्रपिता महात्मा गांधींना समर्पित केली आहे.' या त्यांच्या म्हणण्यावर वेगळी टिप्पणी नको!

(२३ मे २०१२, इंडिया टुडे हिंदी साप्ताहिकातून साभार अनुवादीत)

संघटक व्युत्रे ■■■

शेतकऱ्यांचं पाणी कोणी वळवलं? कुठे वळवलं?

संध्या नरे- पवार

शेतीचं पाणी उद्योगांच्या दारात
नेण्याचे काम मंत्र्यांच्या समितीने केले
आहे. शेतीचं किती पाणी वळवलं,
त्यामुळे किती सिंचन क्षेत्र बाधित झालं
याचं उत्तर श्वेतपत्रिकेत असलं पाहिजे.

महाराष्ट्रदेशी गेले काही दिवस सिंचन, श्वेतपत्रिका हे शब्द महत्वाचे बनले आहेत. मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण विरोधात उपमुख्यमंत्री अजित पवार, जलसंपदामंत्री सुनील तटकरे यांचे आरोप-प्रत्यारोप सुरु आहेत. मात्र सिंचनावरून हा सगळा गदारोळ सुरु असताना गेल्या दहा वर्षांत सिंचनाचं पाणी बिगर सिंचनाला वळवून शेतीचं पाणी उद्योगांच्या दारात नेण्याचे प्रयत्न या सरकारच्या, शासनाच्या, मंत्र्यांच्या सहमतीनेच झालेले आहेत. शेतकऱ्यांचं तोंडचं पाणी राजरोसपणे उद्योगांच्या घशात घातलं गेलं तेव्हा महाराष्ट्रातले सगळे जाणते राजे गप्य होते. आजही सिंचनावरून एवढा सगळा गोंधळ सुरु असताना, मुळात सिंचनाचं पाणी बिगर सिंचनाकडे कसं गेलं, किती गेलं याविषयी कोणी काही बोलत नाही.

महाराष्ट्रातल्या सिंचनावर श्वेतपत्रिका निघणार असेल, तर सिंचनाचं किती पाणी बिगरसिंचनाकडे वळवलं? शेतीचं पाणी कुठच्या उद्योगांना दिलं गेलं? या सगळ्या प्रश्नांची उत्तरंही या श्वेतपत्रिकेत असली पाहिजेत, अशी मागणी पाणीप्रश्नावर काम कराणारे कार्यकर्ते करत आहेत. गेली काही वर्षे ते सतत या प्रश्नावर लढा देत आहेत; पण त्यांचे प्रश्न अनुत्तरीत आहेत. श्वेतपत्रिकेच्या निमित्ताने त्यांना उत्तर मिळावीत, ही त्यांची अपेक्षा आहे.

‘गेल्या तेरा वर्षांत ७५ हजार कोटी रुपये खर्च करून फक्त ०.१ टक्का सिंचन झालं, ही चिंतेची बाब आहे. त्याचवेळी ७८ हजार कोटी रुपये किमतीचे ७ हजार ३६६ सिंचन प्रकल्प अपूर्ण अवस्थेत आहेत,’ असं विधान मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी एका जाहीर कार्यक्रमात करतानाच सिंचनावर श्वेतपत्रिका काढण्याचा निर्णय जाहीर केला आणि या सगळ्या श्वेतपत्रिकेच्या वादाला सुरुवात झाली. फक्त ०.१ टक्का सिंचन वाढलं, या मुख्यमंत्र्यांच्या आरोपाला उत्तर देताना उपमुख्यमंत्री अजित पवार यांनी मुख्यमंत्र्यांना पुरेशी माहिती नाही, असं सांगितलं. तर राज्याची सिंचनक्षमता १० टक्क्यांनी वाढली आहे, असं जलसंपदा खात्यातर्फ सांगण्यात आलं. मात्र ही १० टक्के वाढ धरणामध्यल्या पाण्याची आहे, सिंचनाची-प्रत्यक्ष ओलिताखाली आलेल्या जमिनीची नाही, असं उत्तर या स्पष्टीकरणाला देण्यात आलं. दरम्यान, मुख्यमंत्र्यांनी श्वेतपत्रिका काढण्याच्या आपल्या निर्णयाचं समर्थन केलं. ‘महाराष्ट्रातील शेतीवर अवलंबून असलेल्या ५७ टक्के लोकांचा हा

प्रश्न आहे. अमरावतीमध्ये अवघी ९ टक्के सिंचनक्षमता आहे. देशाच्या तुलनेत राज्यात सरासरीपेक्षा जास्त पाऊज्स पडत आहे. त्यामुळे पाटबंधान्यांचा धडक कार्यक्रम आगामी काळात हाती घ्यावा लागणार आहे. वेगवर्धित सिंचन कार्यक्रम राबवावा लागणार आहे. श्वेतपत्रिकेद्वारे सिंचनाची क्षमता किती वाढली, किती खर्च झाला, सिंचन खात्याच्या नेमक्या अटीअडचणी काय आहेत? याची माहिती मिळेल,’ असं सांगत सिंचनाची माहिती नागरिकांना पुरवण्यात कोणतंही राजकारण नाही, असं मुख्यमंत्र्यांनी स्पष्ट केलं.

मुख्यमंत्री आपल्या म्हणण्यावर ठाम असताना जलसंपदामंत्री सुनील तटकरे यांनी श्वेतपत्रिका काढण्याची तयारी दर्शवली. जलसंपदा खात्यावरची श्वेतपत्रिका जलसंपदा खात्याच काढणार असल्याने कार्यकर्ते मंडळी या श्वेतपत्रिकेविषयी साशंक आहेत. त्यामुळेच या श्वेतपत्रिकेत काय असावं, याची मांडणी ते करत आहेत. यातलाच एक महत्वाचा मुद्दा सिंचनाचं किती पाणी बिगरसिंचनाला वळवलं, हा एक आहे. आज दुष्काळाची तीव्रता वाढली आहे, शेतीव्यवस्था अडचणीत आली आहे, यामाचं मुख्य कारण चुकीच्या जलधोरणामध्ये, पाणीवापराबाबतच्या विषम व्यवस्थेत आहे.

धरण बांधण्यासाठी शेतकऱ्यांकडून त्यांच्या जमिनी तात्यात घेतल्या जातात, तेव्हा त्यांना वाढणाऱ्या सिंचनक्षमतेचं, ओलिताखाली येणाऱ्या शेतजमिनीचं कारण दिलं जातं. शेती जगण्याच्या नावाखाली शेतकऱ्यांच्या जमिनी कवडीमोल भावाने विकत घेतल्या जातात आणि धरणातून मिळाणारं पाणी परस्पर उद्योगांना दिलं जातं, हा शेतकऱ्यांचा विश्वासद्यात आहे. गेली काही वर्षे तो सातत्याने केला जात आहे, एवढंच नाही, तर सिंचनाचं पाणी बिगरसिंचनाकडे वळवण्याच्या या निर्णयांना कायदेशीर बळ देण्यासाठी अध्यादेश काढून, तो संमत करून घेण्यात आला आहे.

पाणी, पाणी करत वणवणणाऱ्या सर्वसामान्य जनतेला या उद्योगांची माहिती नाही; पण संसाधनं व उपजीविका गट, प्रयास या स्वयंसेवी संस्थेने नोव्हेंबर २०१० मध्ये सिंचनाचं पाणी बिगरसिंचनाला वळवण्याच्या मंत्र्यांच्या समितीच्या निर्णयांचा अभ्यास केला आणि कोणाच्या हक्काचं पाणी कोणाला वाटलं जात आहे यावर प्रकाश टाकला. यासंदर्भातील आपली भूमिका स्पष्ट करताना प्रयास गट सांगतो, ‘पूर्वीपासून धरणांचं नियोजन शेती व दुष्काळी भागांसाठी

दिलेली परवानगी, वाटप, मंजुरी, प्राधिकार किंवा पाण्याची हक्कदारी ही वैध असेल आणि नेहमीकरता वैध असल्याचं मानण्यात येईल.

लेखणीच्या एका फटकान्यात शेतकऱ्यांचं वळवलेलं पाणी सरकारने वैध केलं. एवढंच नाही, तर इतर सगळ्या कायद्यांना थाब्यावर बसवून पाणीवाटपाचे सगळे अधिकार राज्य शासनाने स्वतःच्या ताब्यात घेतले.

याच अध्यादेशातील कलम ५ नुसार, त्या त्यावेळी अंतर्भूत असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यामध्ये काहीही अंतर्भूत असलं, तरी राज्यशासन, क्षेत्रीय वाटप निर्धारित करील.

म्हणजेच पाणीवाटपात शासनाची एकाधिकारशाही असणार, असं हा अध्यादेश सांगतो. २००५च्या मजनिप्रा कायद्यानुसार ‘प्रत्येक प्रवर्गासाठी, गटासाठी पाणीवापराच्या हक्कांचं समन्यायी तत्त्वांवर वितरण निर्धारित करणं’ हे मजनिप्राचं प्रमुख कर्तव्य आहे. म्हणजे २००५ चा कायदा समन्यायी पाणीवाटपाचं तत्त्व मानतो; पण अध्यादेशानुसार हे बंधन राहिलं नसल्याने सर्वासाठी पाणी ही शासनाची जबाबदारी असणार नाही.

‘शेतीचं पाणी उद्योगांकडे वळवणं सोयीचं व्हावं आणि नंतर पाण्याचं वस्तुकरण करून त्याचं खासगीकरण करणं सोपं व्हावं, यासाठी ही पावलं उचलली जात आहेत,’ असं सुरेखा दळवी आणि उल्का महाजन यांनी सांगितलं.

या निर्णयांना विरोध होणार, हे लक्षात घेऊन आणखी एक कलम या अध्यादेशात घालण्यात आलं. यात लोकशाहीतील नागरिकांचा न्याय मागण्याचा मूलभूत हक्क नाकाऱ्यात आला. कलम ६ नुसार ‘कोणत्याही न्यायालयासमोर, न्यायाधिकरणासमोर किंवा इतर प्राधिकरणासमोर पाणी काढायासाठी अशी परवानगी, वाटप, मंजुरी, प्राधिकार किंवा हक्कदारी यांना आक्षेप घेणारा कोणातही दावा, खटला किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही दाखल करता येणार नाही आणि मजनिप्रा अधिनियम २००५ अन्वये आवश्यक असलेली परवानगी अथवा हक्कदारी मिळवण्यात आलेली नाही, या कारणावरून असा कोणातही दावा, खटला किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही

दाखल करता येणार नाही अथवा सुरु ठेवता येणार नाही.’

म्हणजे या एका कलमाने उच्चाधिकार समितीने २००३ ते २०१० या कालावधीत घेतलेले तसंच भविष्यात घेतले जाणारे सगळे निर्णय सुरक्षित करून घेतले. पाणी प्रश्नावर काम करणाऱ्या कार्यकर्त्यांनी तसंच लोकाभिमुख पाणी धोरण संघर्ष मंचात सहभागी असलेल्या ४० संस्था-संघटनांनी या लोकशाहीविरोधी अध्यादेशाला विरोध केला, पण अखेरीस हा अध्यादेश संमत झाला.

‘दस्यानच्या काळात फक्त हेटवणे धरणासंदर्भातला, सिंचनाचं पाणी बिगरसिंचनाला वळवण्याचा समितीचा निर्णय रद्द झालेला आहे. अर्थात, यामागेही तात्रिक कारण आहे; कायद्याचं बळ कार्यकर्त्यांना मिळालेलं नाही,’ असं सुरेखा दळवी सांगतात. सिंचनाचं पाणी बिगरसिंचनाकडे वळवल्यावर जर तीन वर्ष ते विनावापराचं राहिलं, तर आधीचा निर्णय रद्द होतो, या अटीचा वापर घेत कार्यकर्त्यांनी हा लढा देऊन हेटवणे धरणाचं पाणी मोकळं केलं.

‘पण शेतीचं बाकीचं पाणी आजही धोक्यात आहे आणि भविष्यात हा धोका कायम राहणार आहे. म्हणूनच सिंचनावस्थी श्वेतपत्रिका काढली जाणार असेल, तर आजवर सिंचनाचं किती पाणी बिगरसिंचनासाठी वळवलं, कुठच्या धरणातलं किती पाणी कुठे गेलं, किती सिंचनक्षेत्र यामुळे बाधित झालं, नुकसानभरपाई म्हणून शेतकऱ्यांना काय मिळालं या सगळ्यांची आकडेवारी या श्वेतपत्रिकेत असली पाहिजे,’ अशी मागणी ॲड. सुरेखा दळवी, उल्का महाजन आणि मंदार साठे यांनी चित्रलेखाशी बोलताना केली.

शेतकऱ्यांच्या वाट्याच्या पाण्याचं काय झालं? या प्रश्नाचं उत्तर श्वेतपत्रिकेत असलं पाहिजे, तरंच ती खन्या अथवे महाराष्ट्राच्या जनतेसमोर ठेवलेली उत्तरपत्रिका असेल.

(मराठी सामाजिक ‘चित्रलेखा’ दि. ४ जून २०१२ मधून साभार)

संध्या नरे - पवार

■ ■

